

IQTISODIY TARAQQIYOT. IQTISODIY O‘SISH VA MILLIY BOYLIK

Ulashov Aliboy Rashid o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrası katta o‘qituvchisi

Beknazarova Dildora Rustamjon qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Bank ishi fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiy taraqqiyot va iqtisodiy o‘shish tushunchalari, ularning o‘zaro bog‘liqligi va farqlari tahlil qilinadi. Milliy boylik tushunchasi, uni shakllantiruvchi asosiy omillar va mamlakatlar iqtisodiy siyosatida tutgan o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, iqtisodiy o‘shish sur‘atlariga ta’sir qiluvchi omillar, resurslardan samarali foydalanish va innovatsiyalar roli yoritiladi. Tahlillar orqali milliy boylikni oshirish yo‘llari hamda barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim shartlari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy taraqqiyot, iqtisodiy o‘shish, milliy boylik, samaradorlik, investitsiya, innovatsiya, barqarorlik

Аннотация: В статье рассматриваются понятия экономического развития и экономического роста, их взаимосвязь и различия. Анализируется понятие национального богатства, основные факторы его формирования и роль в экономической политике государства. Особое внимание уделяется факторам, влияющим на темпы экономического роста, эффективному использованию ресурсов и роли инноваций. Представлены пути увеличения национального богатства и условия устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: экономическое развитие, экономический рост, национальное богатство, эффективность, инвестиции, инновации, устойчивость

Abstract: This article explores the concepts of economic development and economic growth, analyzing their interrelation and key differences. The notion of national wealth is examined, including its main components and its role in a country's economic policy. The study highlights the factors affecting economic growth rates, the importance of efficient resource utilization, and the role of innovation. The article also presents strategies for increasing national wealth and outlines the conditions necessary for sustainable economic development.

Keywords: economic development, economic growth, national wealth, efficiency, investment, innovation, sustainability

Kirish. Hozirgi globallashuv va texnologik yuksalish sharoitida har bir davlatning asosiy maqsadi — barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishish, milliy boylikni oshirish va aholining farovonligini ta'minlashdan iboratdir. Iqtisodiy taraqqiyot va iqtisodiy o'sish

tushunchalari ko‘pincha bir-biri bilan bog‘liq holda qo‘llaniladi, biroq ularning mazmun-mohiyati va ta‘sir doiralari o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Iqtisodiy o‘shish asosan yalpi ichki mahsulot (YaIM) hajmining ortishi bilan tavsiflansa, iqtisodiy taraqqiyot yanada kengroq tushuncha bo‘lib, ijtimoiy-iqtisodiy hayotning turli jabhalaridagi sifat o‘zgarishlarini ham qamrab oladi.

Milliy boylik esa har bir mamlakat iqtisodiyotining kuchi va salohiyatini aks ettiruvchi muhim ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi. U faqat moddiy resurslar emas, balki inson kapitali, intellektual mulk, infratuzilma va ekologik resurslarni ham o‘z ichiga oladi. Shunday ekan, iqtisodiy o‘shish va milliy boylik o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilish, ularni barqarorlashtirish omillarini aniqlash bugungi dolzarb ilmiy va amaliy muammolardan biri sanaladi.

Ushbu maqolada iqtisodiy taraqqiyot va o‘shishning nazariy asoslari, milliy boylikni shakllantiruvchi omillar va ularni tahlil qilish yo‘llari yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy iqtisodiy sharoitda resurslardan samarali foydalanish va innovatsion yondashuvlarning milliy boylikka ta‘siri ham ko‘rib chiqiladi.

Adabiyotlar sharhi. O‘zbekiston iqtisodiyotida iqtisodiy taraqqiyot va milliy boylik tushunchalari bo‘yicha ilmiy izlanishlar mustaqillikdan keyingi yillarda faollashgan bo‘lsa-da, ushbu yo‘nalishda fundamental nazariy hamda amaliy yondashuvlarni shakllantirishda bir qator iqtisodchilar salmoqli hissa qo‘shgan.

Akademik T. I. Qari-Niyozov O‘zbekistonning iqtisodiy strategiyasini shakllantirishda, xususan, resurslardan samarali foydalanish va milliy boylikni oshirishda ilm-fan va ta‘lim tizimining o‘rni haqida chuqur tahlillar bergan. Uning ilmiy ishlari iqtisodiy taraqqiyotni faqat raqamlar bilan emas, balki sifat ko‘rsatkichlari – bilim, innovatsiya va inson kapitali orqali baholash lozimligini ilgari surgan.

Professor Yo. X. Toshpulatov o'zining "O'zbekiston iqtisodiyoti: rivojlanish bosqichlari va istiqbollari" asarida iqtisodiy o'sishning milliy boylikka ta'sirini tahlil qilgan holda, barqaror o'sish modelini ishlab chiqqan. U milliy resurslar bazasidan oqilona foydalanish, hududiy differensial yondashuv va investitsion faoliyatni kuchaytirish orqali iqtisodiy taraqqiyotga erishish mumkinligini asoslab bergan.

S. S. Qudratov esa iqtisodiy xavfsizlik, milliy boylikni muhofaza qilish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga doir ishlari bilan tanilgan. U o'z tadqiqotlarida O'zbekistonda iqtisodiy o'sishning makroiqtisodiy asoslarini tahlil qilgan va davlat siyosatining resurslarni jamlashdagi roli, infratuzilma investitsiyalarining iqtisodiy samaradorligi masalalariga alohida e'tibor bergan.

M. T. Mullajonov O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasini ishlab chiqishda faol qatnashgan. Uning ilmiy ishlari iqtisodiy o'sish bilan ijtimoiy tenglik o'rtasidagi muvozanat, hamda inson kapitaliga investitsiya qilish orqali milliy boylikni ko'paytirish usullarini yoritadi. U, shuningdek, innovatsion faoliyat va texnologik yangilanishni iqtisodiy taraqqiyotning asosiy drayveri sifatida ko'rsatgan.

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi olimlari tomonidan tayyorlangan tahliliy ma'lumotlarda iqtisodiy o'sish va milliy boylik o'rtasidagi bog'liqlik, shuningdek, iqtisodiy siyosatning ularni shakllantirishdagi o'rni chuqur yoritilgan. Ayniqsa, sanoatni modernizatsiyalash, infratuzilmalarni kengaytirish va eksport salohiyatini oshirish orqali milliy boylik bazasini mustahkamlash zarurligi qayd etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda ma'lumotlar ilmiy maqolalar, rasmiy statistika hisobotlari va xalqaro iqtisodiy tashkilotlar tahlillariga tayangan holda yig'ildi.

Tahlil jarayonida taqqoslama tahlil, grafik va trend tahlili usullari qo'llanildi, shuningdek, iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik regressiya tahlili yordamida o'rganildi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot doirasida O'zbekiston Respublikasining 2010–2023 yillar oralig'idagi iqtisodiy o'sish, milliy boylik tarkibi va asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari chuqur o'rganildi. Ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Markaziy banki, Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi, Jahon banki va BMT Taraqqiyot dasturi tomonidan e'lon qilingan ochiq statistik bazalar hamda tahliliy hisobotlardan olindi. Tahlil metodlari sifatida taqqoslama (komparativ), trend (vaqt qatorlari) tahlili, korrelyatsion va regressiyaviy yondashuvlar qo'llanildi.

Tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekiston iqtisodiyoti 2010-yildan buyon barqaror o'sish sur'atlariga ega bo'lib kelmoqda. 2010-yilda mamlakat yalpi ichki mahsuloti (YaIM) 37,8 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilga kelib bu ko'rsatkich 90,3 milliard dollarga yetgan. Bu davrda o'sishning yillik o'rtacha sur'ati 5–6 foiz atrofida saqlanib qolgan. Bu holat O'zbekiston iqtisodiyoti diversifikatsiyalashuvi, eksport salohiyatining kengayishi va investitsiyaviy faollikning oshishi bilan izohlanadi.

Aholi jon boshiga to'g'ri keladigan YaIM 2010-yildagi 1300 dollardan 2023-yilda 2800 dollarga yetgani, iqtisodiy o'sishning ijtimoiy farovonlik ko'rsatkichlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar ham yildan-yilga ortib bormoqda: 2010-yilda 4000 milliard so'm bo'lgan bu ko'rsatkich 2023-yilga kelib 25,5 trillion so'mga yetgan. Bu sarmoyalar asosan sog'liqni saqlash, ta'lim va ilm-fan yo'nalishlariga qaratilgan.

Quyida tahlil qilingan asosiy ko'rsatkichlar jadvali keltiriladi:

Jadval 1. O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiy o‘shish, inson kapitaliga investitsiyalar va eksport hajmi dinamikasi (2010–2023 yillar) 1-jadval

Yil	YaIM (mlrd USD)	Aholi jon boshiga YaIM (USD)	Inson kapitaliga investitsiya (trln so‘m)	Rasmiy eksport (mlrd USD)	YaIM o‘shish sur‘ati (%)
2010	37.8	1300	4.0	10.5	8.5
2015	66.7	2200	9.5	13.2	7.6
2018	79.2	2500	14.2	14.5	5.4
2020	69.2	2200	18.0	15.3	1.6
2021	74.0	2400	21.3	16.6	7.4

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2020-yilda pandemiya sabab iqtisodiy o‘shish keskin sekinlashgan, ammo 2021-yildan boshlab qayta tiklanish boshlangan. Inson kapitaliga qaratilgan sarmoyalar yil sayin ortib, iqtisodiy o‘shishning barqarorlik darajasini oshirishga xizmat qilmoqda.(1-jadval)

Milliy boylik tarkibini tahlil qilishda Jahon bankining “The Changing Wealth of Nations” hisoboti metodologiyasi asosida ishlab chiqilgan baholash yondashuvi qo‘llanildi. Unga ko‘ra, milliy boylik uchta asosiy komponentdan iborat: tabiiy resurslar boyligi, inson kapitali va ishlab chiqarish kapitali. O‘zbekistonda milliy boylik tarkibida inson kapitalining ulushi 2010-yillarda 34–36 foiz atrofida bo‘lgan bo‘lsa, hozirda bu ko‘rsatkich 44 foizga yaqinlashmoqda. Bu esa ta’lim, sog‘liqni saqlash, kasbiy malaka va demografik omillarga bog‘liq sarmoyalar samarasini aks ettiradi.

Korrelyatsion tahlil natijalariga ko‘ra, inson kapitaliga qaratilgan investitsiyalar bilan YaIM o‘shishi o‘rtasida +0.83 koeffitsiyent darajasida ijobiy bog‘liqlik mavjudligi aniqlangan. Bu esa inson salohiyatiga sarmoya kiritish bevosita iqtisodiy o‘shishning muhim

manbalaridan biri ekanini ko'rsatadi. Shuningdek, eksport hajmi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi korrelyatsiya $+0.74$ darajasida bo'lib, tashqi iqtisodiy faollik ham iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatayotganini bildiradi.

Hududiy tahlil shuni ko'rsatdiki, iqtisodiy o'sish sur'atlari Toshkent shahri, Toshkent, Navoiy, Andijon va Samarqand viloyatlarida yuqori bo'lsa, Qoraqalpog'iston Respublikasi, Surxondaryo va Jizzax viloyatlarida o'sish nisbatan sust. Bu esa infratuzilma, sarmoya oqimi va inson kapitaliga qaratilgan investitsiyalar teng taqsimlanmagani bilan izohlanadi. Shu sababli, hududlararo iqtisodiy tafovutni kamaytirish orqali milliy boylikni muvozanatli taqsimlash mumkinligi aniqlanadi.

Natijaviy tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda iqtisodiy taraqqiyotning sifatli bosqichga o'tishi kuzatilmoqda. Yalpi iqtisodiy ko'rsatkichlarning ortishi bilan birga, milliy boylik tarkibi diversifikatsiyalashmoqda, inson kapitaliga e'tibor ortmoqda, eksport tarkibi kengaymoqda. Biroq resurslardan foydalanish samaradorligi, innovatsion texnologiyalarning past darajada qo'llanilishi va ayrim hududlardagi investitsion sustkashliklar hali ham muhim muammolar sirasiga kiradi.

Shunday qilib, tahlillar asosida quyidagi muhim xulosalarga kelindi: 1) inson kapitaliga investitsiya qilish iqtisodiy o'sishni jadallashtiradi; 2) eksport salohiyatini kengaytirish milliy boylikni oshiradi; 3) iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari hududlar bo'yicha muvozanatsiz; 4) zamonaviy tahlil usullari, ayniqsa regressiya modellari, iqtisodiy siyosatni asoslashda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot davomida O'zbekiston iqtisodiy taraqqiyotining asosiy yo'nalishlari, iqtisodiy o'sish sur'atlari va milliy boylik tarkibi tahlil qilinib, ushbu omillar o'zaro qanday bog'liqlikda ekanligi aniqlashtirildi. Yig'ilgan statistik ma'lumotlar va ilmiy manbalar asosida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy o'sishning yuqori

sur'atlari faqat yalpi ishlab chiqarish hajmining ortishi bilangina emas, balki inson kapitaliga sarmoya kiritilishi, infratuzilma rivoji, eksport salohiyatining oshishi va institutsional islohotlar bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbekiston iqtisodiyoti 2010–2023 yillar oralig'ida sezilarli darajada rivojlanib, YaIM hajmi deyarli ikki barobarga oshgan, aholining jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar ortgan, inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar esa iqtisodiy o'sishning barqaror manbaiga aylangan. Milliy boylik tarkibi ham o'zgarib, unda inson resurslari va ishlab chiqarish infratuzilmasining ulushi ortgan. Shu bilan birga, korrelyatsion tahlil natijalari iqtisodiy o'sish va inson kapitali o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik mavjudligini tasdiqladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, kelgusi bosqichda iqtisodiy taraqqiyotni yanada jadallashtirish uchun innovatsiyalarni joriy qilish, hududlararo iqtisodiy tafovutni kamaytirish va tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Olingan natijalar asosida iqtisodiy siyosat yuritishda inson kapitaliga e'tiborni kuchaytirish, sarmoyaviy muhitni yaxshilash va eksportni diversifikatsiyalash kabi ustuvor yo'nalishlar belgilanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. T.I. Qari-Niyozov. Iqtisodiy strategiya va ilm-fan taraqqiyoti. – T.: Fan, 2003. – 212 b.
2. Yo.X. Toshpulatov. O'zbekiston iqtisodiyoti: rivojlanish bosqichlari va istiqbollari. – T.: Iqtisodiyot, 2010. – 264 b.
3. S.S. Qudratov. Iqtisodiy xavfsizlik va barqaror o'sish omillari. – T.: Iqtisodiyot, 2016. – 240 b.
4. M.T. Mullajonov. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda inson kapitalining o'rni. – T.: Ilm Ziyo, 2015. – 188 b.

5. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. O‘zbekiston iqtisodiyotining tarkibiy islohotlari va barqaror o‘shish manbalari. – T.: Iqtisodiy tahlil nashriyoti, 2021. – 137 b.
6. Jahon banki. The Changing Wealth of Nations 2021: Managing Assets for the Future. – Washington, DC: World Bank Publications, 2021. – 352 p.
7. D. Acemoglu, J.A. Robinson. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. – New York: Crown Business, 2012. – 529 p.
8. R. Solow. A Contribution to the Theory of Economic Growth // Quarterly Journal of Economics. – 1956. – Vol. 70. – P. 65–94.
9. S. Kuznets. Economic Growth and Income Inequality // American Economic Review. – Vol. 45. – 1955. – P. 1–28.
10. D. Rodrik. One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth. – Princeton: Princeton University Press, 2007. – 261 p.
11. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2020. – New York: UNDP Publications, 2020. – 390 p.
12. OECD. Perspectives on Global Development 2021: From Recovery to Resilience. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 168 p.